

ניצוץ אחד

בה"י
פרשת דברים תשפ"ה

ניצוץ אחד ופרפראות יקרות משיעורי מדרנו
הגה"ח ר' דניאל חיים אלתר שליט"א
ראש ישיבת 'פני מנחם' בעיה"ק ירושלים תובב"א

יו"ל בסיוע הנגיד הרבני המפואר
הרה"ח ר' מאיר מלניק ומשפ' שיחיו
ברוקלין - ניו יורק

ובין תפל ולבן
(דברים א, א)

רזא דאחד
שיחות ודרשות

כח בכל יום לנצח את היצר

הקב"ה מקונן 'איכה'

רמז נכבד רמז הרה"ק הייטב לב' מסיגעט זצ"ל (ברסלב פרשמן)
בראשי תיבותיו של פסוק קמא דפרשתן: 'אלה הדברים אשר
דיבר משה אל כל ישראל' (דברים ה, ב) שהם: 'אד"ם אינך', קריאה
לאדם להתעורר בתשובה ולתקן מעשיו כדי לזרוז גאולתו,
וכשם ששאל הקב"ה לאדם הראשון 'אינך' לעוררו: הלא ישת
ברומו של עולם בצל השכינה, ומלאכי השרת צולין לך בשר
ומסננין לך יין (סנהדרין נט), ועכשיו גרש מגן עדן והנמיק ה'
קומתו, וניטלו ממנו מדרגותיו הרמות, כמו כן שואל הקב"ה
לכל אחד: 'איכה' ראה והתבונן היכן אתה נמצא.

כעין זה היה בקבלת התורה שעמדו ברום המעלות וראו גילוי
אלוקות וזכו לחירות ממלאך המוות ומשעבוד מלכויות (שמי
מא, ז ועי' שירובין טז), אך כשנפלו בחטא הנורא של העגל, איבדו הכל
וירדו עד לתהומא רבא, וכפי שדרשו חז"ל (ז"ה) בקרא 'אני
אמרת אלוקים אתם ובני עליין כולכם. אכן כאדם תמותון'
גוי' (תהלים כג, ו-י). וזה הרמז בפסוק: 'אלה' - בגלל החטא של העגל
שאמרו עליו 'אלה' (שמות לג, ד) - 'הדברים' גוי', נתקיים נוטריקון
הפסוק: 'אד"ם איכה', שקוננו עליהם 'איכה', כפי שקונן ה'
על אדם הראשון.

וגם לאחר חורבן הבית, אמר ה' לישראל 'איכה' כדאיאת
במדרש (פר"י טו, ט; מדרש איסר נהקדמו ד: 'אמר הקב"ה: אדם הראשון
הכנסתי אותו לגן עדן וצויתיו, ועבר על צווי, ודנתי אותו
בגירושין ובשילוחין, וקוננתי עליו 'אינך' וכו' אף בניו הכנסתי
אותם לארץ ישראל וצויתים, ועברו על צווי, ודנתי אותם
בגירושין ובשילוחין, וקוננתי עליהם 'אינך' ישבה בדר', ונפלה
לארץ עטרת תפארת ישראל, כדאיאת בגמרא (מנחות כה:)
נקיט ספר קנות וקא קרי בגויה, כי מטא להאי פסוקא 'השליך
משמים ארץ', נפל מן ידיה, אמר: מאיגרא רם לבירא עמיקתא.

ברם, מוסיף הייטב לב', אל יפול לב האדם לנוכח הדברים,
אלא יקח חיזוק ממה שאמר משה (דברים כג:)
'לא תיראום כי י' אלוקיכם הוא הנלחם לכם', ראשי תיבות: 'איכה', כי 'איכה' גם
מרמז על הגאולה, ובדבר שהקב"ה מכה - בו הוא מרפא (פי
שמי"ט טו, ב), וכיון שצפה משה רבינו שעתידים בני ישראל לצאת
לגלות ולומר 'איכה', הקדים לחזק אותם ולבל יפלו ברשת
האיש, אלא ידעו כי הגאולה בוא תבוא: 'הוא' לארץ לדבר, 'הוא'
הנלחם לכם' - לפי שעתה אין השם שלם ואין הכסא שלם
(פי מנחותא כי תפא"ה), שעדיין חסרה אות א' מן 'כסא', ואותיות ה' ו'
משמו של הקב"ה, ויחד הן: 'הוא'. וזו הכוונה: 'הוא הנלחם
לכם', כי הקב"ה רוצה למלא את החסר, ולכך נלחם למענם,
והוא יושעים ויגאלם.

אך מלבד עצם הצרה, עוד זאת לקינו בכפליים, וכדברי אא"ז
הרה"ק 'השפת אמת' זצ"ל (בפרשן מר"ט) על הפסוק באיכה (ב, ב): 'זכור
ה' מה היה לנו הבטעה וראה את חרפתנו', שאין הכוונה 'מה
היה לנו' - על הפרועות שאירעה לנו אז, אלא בוכים אנו על -
מה שאין אנו מבינים ויודעים היום מה הפסדנו ואיבדנו בגלות,
ולכן אנו מתחזקים ומבקשים: 'זכור ה' מה היה לנו', כי ה'
יתברך זוכר כל אלה איך נפלנו מאיגרא רמא לבירא עמיקתא,
ומבקשים שיביט על חרפתנו ובושתנו ויגאלנו.

ומוסיף שם, כי זה תלוי בשמירת אות ברית קודש כמידתו
של יוסף הצדיק, השורפת הבלי העולם כנאמר (שמי"ט א, יח):
'ובית יוסף להבה'.

וזה הרמז: 'י' מה היה לנו', נוטריקון
מיל"ה, היא הארת
אות ברית קודש
שמאירה בכל אחד

אלא, ביאר ה'מאור ושמש' זצ"ל (ד"ה א"י אלה הדברים
[ג]) על פי דברי הרבי מלובלין זצ"ל [גלב"ע תשעה
באב תקע"ה], כי אדם שבא ללמוד תורה כפי שהוא
בלא להכין את נפשו, עליו אמר הכתוב (תהלים טו)
'ולרשע אמר אלקים מה לך לספר חוקי'. אלא
תחילה עליו לשוב בתשובה, ואז נהפך לצדיק.
כמו שאמרו חז"ל (קידושין מט) שהמקדש את האשה
'על מנת שאני צדיק', אפילו היה רשע גמור -
הרי היא מקודשת, שמא הרהר תשובה בדעתו,
ונעשה בזה צדיק גמור.

בזה פירש ה'מאור ושמש' הכא, דקודם בואו
ללמד תורה ומצוות, פתח משה רבינו במוסר.
זהו שאמר כאן, דכיצד 'הואיל משה באר את
התורה הזאת', על ידי כל הני מילי דתוכחה
דלהן. מכאן יכול להתחיל את לימוד התורה.

תרופה עם דבש

הרה"ק הייטב לב' מסיגעט זצ"ל (ד"ה אלה הדברים
הטעים הכא בדרך משל ודוגמא. כשרוצים
לתת לקטן תרופה מרה, מגישים לו עמה כף
גדושה בדבש, ואגב הדבש אפשר להחליק לו
פנימה גם את התרופה. כך הוא גם בענייני
תוכחה, לפי שקשה לאדם 'לבלוע' דברי מוסר,
על כן פתחין ליה באימרה נאה בפסוק שבה
נמלץ היטב דבר התוכחה, ובתוך כך יכול האדם
לקלוט את המוסר שבדברים ולשנות את דרכיו.
זה 'הואיל משה באר את התורה הזאת', לפרש
דברי תורה על מנת שיוכל לשחרם מוסר.
שומע האדם 'תורה' כזו, ומתוך הדברים מיישר
מסילות בלבבו.

אכן צריך האדם להשגיח שלא יהא זה כאותו
הקטן שנוטל הדבש ומשאיר התרופה בחוץ. כי
מה הועיל זה. וכפי שאמרו צדיקים (אמרות פסח ליקוטי
אמרים: נר ישראל תהלים עט, ויטר) על הפסוק 'ושמעו אמרי
כי נעמו' (תהלים קמא, ו-י), מי שמאזין לדברי תורה
מפני שהם ערבים לאוזניו בלא להפיק מהם
מידה טובה שיבור לו מהם, הרי הוא נחשב
'כמו פולחן ובוקע בארץ', כמו אדם שלוקח גרזן
ומכה על האדמה. במקום לבקע עצים להסקה,
הוא מפורר חול על פני הארץ בלא כל תועלת.

מסופר (פי פחד מעדן, ע"ה ע"ה ועי' תורת אבות, תורה ודבירה לוח סא)
על הרה"ק מלעכאוויטש זצ"ל שהיה מי שבא
לפניו תדיר לשמוע מאמרות קדשו, אך לא
לקח מהן מוסר לשנות את דרכיו. פעם אמר
לו הרבי מלעכאוויטש את הפירוש הנ"ל על
הפסוק 'ושמעו אמרי כי נעמו', כמו פולחן ובוקע
בארץ. שמע הלא וצהל, והפטיר בהתפעלות:
אה, נפלא, 'אזא גוטע ווארט'...

ברכת מזל טוב
לידידי היקר הרה"ח ר' שמחה פלר שליט"א
לרגל הולדת בנו שיחי' בשעתומ"צ
יזכו הוריו לרוח מנוח ומוכל יוצ"ח, ברוב בריאות, ברכה והצלחה,
ואך טוב וחסד כל הימים
מאחל מעומקא דלבא: מאיר מלניק

חורט על כל המקרא ולא מליט מקום ששמו
תופל ולכן, אלא הוכיח על הדברים שחפץ על המן שהוא לבן

ממה נפשך

הקשה ה'שם משמואל' (תע"ה ד"ה בין פלרן), אם אכן
אין אלו שמות של מקומות כי אם רמזי חטאים,
אם כן מהי משמעות תיבת 'ובין תופל ולבן'. הוה
ליה למימר 'ותופל ולבן'.

ותירץ, כי לעולם על כל חטא בפני עצמו יכול
אדם להצטדק באי אלו אמתלאות. כי כך הדרך
שמתרץ האדם שהתרפה במצוה זו מחמת שהוא
כבד תנועה, ועל עבירה אחרת אומר שטבעו
להיות פזיז ונמהר. אך כאשר יעמוד לפני בית
דין של מעלה, וכל מעשיו יהיו סדורים לפניו,
אז אז יתפוגגו כל תירוציו. כי אם עצל אתה,
איה היתה עצלותך כאשר פחו עליך יצרך. ואם
איפכא, מדוע זה התמהמהת לקיים המצוה.

וכך ביאר הכא, כי בחטא המרגלים היה ניתן
ללמד עליהם סגוריא שמיאנו להיכנס לארץ
משום שחפצו להישאר במדבר ולעבוד את
הקב"ה כמו מלאכים, ולא רצו לדרת ממדרגתם
להיכנס לארץ. לעבוד את האדמה ולהתעסק
בענייני גשמיות (עי' לקוטי תורה לבעל התניא ריש שלח ועוד).
מאידך, במה שתפלו על המן אפשר ללמד זכות
כי הדבר נבע מכך שסברו שאין זו תכלית לאכול
לחם של מלאכי השרת, הפוקח שכלו של
אדם ומרוממו, אלא עיקר העבודה בעולמנו
היא לאכול מפירות האדמה הגשמיים ובכל
זאת להיות נאמן לה' ולעבדו בלבב שלם. כל
טענה עומדת להפליא כשלעצמה. אבל משה
רבינו מייסר אותם כי ביני לבני ודאי חטאו. כי
ממה נפשך, אם אתם קובלים על המן הרוחני,
איך זה תרגנו כנגד ביאתכם לארץ. ומכאן, 'בין
תופל ולבן' עולה כי הכל היה בחטא, כתיורץ
ולא כסיבה אמיתית.

ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חדש באחד לחודש (דברים א, ג)

אין מוכיחין את האדם אלא סמוך למיתה,
ושלא יהא מוכיחין וחוזר ומוכיחו

שוב ושוב

מסופר שאחרי דרשת מוסר של המגיד מקלם
זצ"ל [גלב"ע ח' באב תרנ"ח] פנה אליו אחד מבעלי
הבתים שבעיר ושאל אותו: כבוד הרב והרי
כבר שמענו את אותם דברי מוסרים כמה וכמה
פעמים, ומה בצע כי תחזרו על הדברים שוב
ושוב. ענה לו המגיד: ומה אעשה וגם את אותן
העבירות הנכם חוטאים שוב ושוב...

הואיל משה באר את התורה הזאת (דברים א, ה)

תשובה קודם הלימוד
מאי 'התורה הזאת'
והלא אין פרשיות אלו
אלא דברי מוסר ותוכחה.

ברכת מזל טוב וגדיא נאה
לידידנו הנגיד המפואר הרה"ח ר' ירמיה בראך שליט"א, נציב מוכן 'אור חדש'
לרגל הולדת הנכדה תח"י בשעתומ"צ
בת לבנו הנכבד הרה"ח ר' צבי בראך שליט"א
יזכו הוריה וקציה ללחות נחת מכל יוצ"ח, ברוב שמחה והרחבה וס"ח,
יוסף ה' לעולם ככם אלקי פעמים ויברך אתכם
מאחלים מקרב לב: ישראל מוזסון ואברהם מרדכי טאומן, בשם מוכן 'אור חדש'

יִסֵּף עֲלֵיכֶם כָּכֶם (דברים א, יא)

לא להשתנות מריבוי טובה

פירש אדמו"ר ה'פני מנחם' זצ"ל, כי יש כאן ברכה מיוחדת, שאף שהקב"ה יוסף עליכם ברכות לרוב, עדיין יש צורך לברכה שתישארו 'ככם', ולא יגבה לבכם מחמת הברכה השורה בכל מעשה ידיכם. וכפי שהגיד זקני ה'חידושי הרי"מ' זצ"ל (שם) ד"ק, כי חטא לה' בביאור הפסוק 'ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגוך', שלא תשתנה לרעה חלילה מחמת רוב הברכות, אלא ישיגוך הברכות במקום בו אתה נמצא כעת, ללא שינוי.

יִדְעִים לְשִׁבְיָיִךְ (דברים א, יג)

שם יכירם לכם. שם זה לפני מעשך בטליתו, איני יודע מי הוא, ומאיה שנת הוא, ואם הגן הוא. אבל אם מכירין צו שאלם גדלם אותו

הדבר הנכון במקום הנכון

וכי מה אכפת לו למשה רבינו מאיזה שבט הוא. אם ראוי הוא להתמנות כדיון, יתמנה.

מסופר על בחור חסידי שאחר שנשתדך נצפה יום אחד משוחח ברחובות לודז' עם ארוסתו הכלה, ותהום כל העיר על הפירצה הנוראה. עד מהרה סולק ממקום לימודיו, ואחר המאורע המביש לא מצאו לו הוריו מקום לימודים מתאים בפולין, ונמנו וגמרו לשלח אותו להתחנך בברלין, בישיבתו הרמה של הגאון רבי עזריאל הילדסהיימר זצ"ל.

ימים מספר אחר בואו שם, גילו הבחורים ה'יקים', כי מדי יום נחסרים מקופת הצדקה כמה מטבעות. התחילו לעקוב אחר פעילות הקופה, ולתדהמתם גילו כי אחד מבחורי הישיבה ידיו במעל, הלא הוא הבחור החדש מפולין. עד מהרה הובא לפני ראש הישיבה לחרוץ את גזר דינו. פנה הרב ושאלו, הרי אם גנב הנך, למה לא רוקנת את כל הקופה, כי הרי אינך מוציא אלא רק חלק מועט מכל הכסף שבקופה, ומה פשר מעשיך. הבחור מנגד תלה את עינו בתמיהה, כמי שאינו מבין את הנאמר לו, ויאמר אל הרב: ומה רע המעשה אשר עשיתי, והרי כן נוהגים אצלנו בשטיבל, שכל מתפללי המקום משלשים מעות

איש כמתנת ידו, ומי שאין לו די מחסורו לסעוד פת שחרית, נוטל כמות מטבעות כפי הנחוץ לו, וסועד את לבו. והנה אני כאן אורח נטה ללון, וחדש מקרוב באתי, ובינתיים עד שישלחו הורי מעות נזדקקתי לקופת הציבור.

אמר לו הרב, כעת מבין אני את משוגתך. כל מנהיג נכונים הם ואין בהם כל פשע, אך הבעיה שאינם תואמים למקום. בחרת לשוחח עם ארוסתך בלודז', ואילו כאן בברלין באת לשלוח יד בקופת הצדקה. אילו היית עושה להיפך, היית מקובל על הבריות בכל מקום. בלודז' מתאים שהיית ניזון מקופת הקהל, ואילו בברלין מקובל שיפגש החתן עם ארוסתו. גם דבר כשר וישר, צריך לדעת איפה מתאים לעשותו.

שמה בזה יתבאר דברי רש"י, כי יתכן שמידותיו ומעשיו של פלוני נאים הם, אך רק אילו בן שבט פלוני הוא. כי אם ינהג כך בנחלת שבט אחר, יש בכך משום פריצת גדר וזלזול במנהגי ישראל קדושים, שהרי לא יעשה כן במקומו.

רזא דאחד - המשך מעמוד א

יצר שהוא ירע, שהרי 'כי אתה עמדי' - הקב"ה שומע לתפילתי, 'חושה לעזרתי ה' תשועתי'.

לכל אחד כח וגבורה

הוא שאמר משה לישראל (דברים טו, א): 'רב לכם שבת בהר הזה', שהקב"ה מבקש מכל איש ישראל: 'רב לכם שבת' - די ורב לכם לשבת ולחסות בצל ה'תירוח' הזה וההתנצלות שאיננו יכול לעבוד את ה', בגלל 'ההר הזה' - יצר הרע הנקרא 'הר' (ספר דברים, המפתה את האדם, שכן ה' נתן לכם כח לנצחו).

ולכך אומרים בוידוי: 'על חטא שחטאנו לפניך ביצר הרע'. והדיוק ידוע, הלא כל העוונות הם בגינו, אלא כאמור, שמתוודים על כך שתמיד ההתנצלות מוכנה בפניו שכן 'חטאנו לפניך ביצר הרע', שכשל כוחנו ואין לנו אפשרות לכבוש את היצר הנקרא הר. וחטא זה עומד בראש כל מרעין בישין, וגורם להתרשלות בכל דבר שבקדושה.

ובאמת אין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו (דברים טו, א), ואינו מזמין נסיון לאדם אלא אם כן יכול לעמוד בו, ולמול כל הר שהאדם נשלח לעלות לראשו, יש בכוחו של האדם לכבוש אותו ולהעפיל עד לפסגת ההר, כאשר בכל יום יתקדם מעט מעט, דבר יום ביומו, שכן כל יום דין הוא בפני עצמו וצריך להתפלל על אותו היום עצמו, כפי שעשה רבי אלעזר המודעי (מדרש לוי' ב, ג), וכן התענה רבי צדוק (שם ט). ארבעים שנה למנוע את חורבן הבית, ולכאורה מה הועילו בתפלתם אם לבסוף נחרב, אלא כוונתם הייתה דבר יום ביומו, בכל יום לעכב את חורבן הבית שבאותו יום לא יחרב (תפלה בפסוק), ומוזה נלמד להתפלל מידי יום ביומו על התגברותו במלחמת היצר והצלחתו בעבודת ה' ביום זה, וכפי שאנו מתפללים בראשית כל יום: 'שתצילנו היום וכו' מיצר רע'.

והעצה לנצח את היצר הרע, שלא לתת לו דריסת רגל אפילו כחוט השערה וכפי שפירש הרה"ק ה'שפתי צדיק' זצ"ל (פסוקים), בשם אא"ז הרה"ק ה'חידושי הרי"מ' זצ"ל, מאמר חז"ל (פסוקים): 'צדיקים נדמה להם כהר, רשעים נדמה להם כחוט השערה', וקשה מה האמת, האם הוא כהר או כחוט השערה, אלא בתחילה בא היצר הרע לפתות לאדם בדקה מן הדקה בבחינת 'חוט השערה' ובעוד שהצדיק מבין כוונתו ועומד כנגדו בגבורה וכובשו בכל כוחו, לכך אין לו דריסת רגל אצלו כלל. אבל הרשע כשבא אליו היצר הרע בהצעה דקה כ'חוט השערה', תיכף נכנע לפניו, ואינו עומד אפילו בנסיון אחד, ולכך נדמה לו רק 'חוט השערה' בכל פעם.

והדבר נרמז בדברי הגמרא (שם טו) שאמר הקיסר לרבן יוחנן בן זכאי: 'בעי מינאי מידי דאתן לך. אמר ליה, תן לי יבנה וחכמיה, ושושילתא דרבן גמליאל, ואסוותא דמסיין ליה לרבי צדוק וכו' איבעי למימר ליה, לשבקינהו דא זימנא. והוא סבר, דלמא כולי האי לא עביד והצלה פורתא נמי לא הוי, ויש לבאר בפנימיות, שרבן יוחנן בן זכאי היה מכוון בתחינתו למלך עליון, מלך מלכי המלכים, והבין שלא יצליח לפעול שיזכו ישראל לניצחון תמידי דקה כ'חוט השערה', תיכף נכנע לפניו, ואינו עומד אפילו בנסיון אחד, ולכך נדמה לו רק 'חוט השערה' בכל פעם.

וזה הרמז במה שביקש על 'אסוותיה דרבי צדוק', שכן רפואתו של רבי צדוק הייתה באופן הזה, קמעא קמעא, כדאיתא בגמרא: 'יומא קמא אשקיה מיא דפארי, למחר מיא דסיפוקא, למחר מיא דקימחא, עד דרווח מיעיה פורתא פורתא'. כך נוכל גם אנו בעבודת ה', כשנלחם בכל יום, להתגבר לכל הפחות על דבר קטן, נזכה לעלות ולכבוש את היצר הרע ולדחות תחבולותיו, ובכך נזכה לקיום ההבטחה (שם טו): 'ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשוי והיתה לה' המלוכה', וה' יתברך שימינו פשוטה לקבל שבים, יגאלנו בגאולה פרטית ובגאולה כללית במהרה בימינו, אמן.

(משנה מתוך שיחת פ"ר דברים שבת חזון תשפ"ד)

מישראל. ועל זה כתיב (דברים טו, טו): 'יראה כל זכורך'. והגם כי כל איש ישראל נחשב 'נימולי' כמבצ שהוא, ברם אות הברית צריכה להאיר בו על ידי שמירתו. ועל כך מבכים: 'הביטה וראה את חרפתנו', כעת שקליפת עשיו הרשע גוברת ומסתירה אות ברית קודש, כדי לכבות ההארה הגדולה זאת, מבקשים ומתפללים שנזכה להיות שמורים מכל חטא וקרובים אל ה'.

הנה כי כן נאמר בתהלים (שם טו-טז): 'שלחו באש מקדשך, לארץ חללו משכן שמך וגו'. אין עוד נביא ולא אתנו יודע עד מה. וכבר רמזו בזה (פת עין פ"ר אומר וטובא בספר הקדשן חיאל המלך): 'עד מה' - אותיות 'דמעה'. כוונת הדברים כי יש לנו לבכות שאין אנו יודעים ומבינים מה חסר לנו, ועל מה לבכות, וזה: 'הביטה וראה את חרפתנו' שאין אנו מרגישים חסרוננו, למה להתגעגע ועל מה לבקש, וזו בקשתנו לפתוח לבבנו להבין ולהשכיל כמה התרחקנו מעל אדמתנו - מאותו מצב והרגש של 'אדמת קודש הוא'.

כח התפילה המסייע

ואכן, כדי להגיע להרגש רוחני נעלה זה, על האדם לשבר 'חומריות' גופו ולקדש נפשו. ומרמזו הדבר בדינא דגמרא (פ"ב מה): 'מכריז רבא ואיתימא רב פפא, דסלקין לעילא [העולין מבבל לארץ ישראל] ודנחתינ לתתא [מארץ ישראל לבבל, כולם דעו דין זה]: האי בר ישראל דזבין ליה חמרא לישראל חברה, וקא אתי גוי ואניס ליה מיניה, דינא הוא דמפצי ליה מיניה', מוכר יהודי שמכר חמור לחברו והגיע הגוי וטען בלי עדים שהחמור שלו, ונטל באונס ובחזק-יד את החמור מהלוקח, דין הוא שצריך המוכר להציל את הלוקח מאונס זה ע"י שיעמיד את הגוי בדין.

ויש לרמז: 'דסלקין לעילא ודנחתינ לתתא', האדם נשמתו מן העליונים וגופו מן התחתונים, והנשמה ירדה ובאה לעולם הזה כדי לשוב מתוקנת במעשיה לאביה שבשמים, 'כולכם' - הגוף והנפש - 'תדעו דין זה', 'חמור' רמז לנפש החומרית (קדשת לוי, ויחי: ומאז נשמת, תלך, שאל, ואלא תחלה וטד), והקב"ה זבין לבר ישראל חברה 'חמרא' - זו החומריות, במטרה שיקדש גופו ויתגבר, אך 'קא אתי גוי ואניס ליה מיניה', רמז ליצר הרע שהוא גוי ומתנכר (שם משמאל פ"ר חיי תרעו), וכמו שביאר הרבי ר' שמעלקא מניקלשבורג זצ"ל (דברי שמואל לנחם זכור, וי' דברי שלם [קרישין] לפורים) מאמר נוסף של רב פפא (תפלה טו): 'בר ישראל דאית ליה דינא בהדי נכרי, הכוונה ליצר הרע, שיש לו דין ודברים עם נשמת ישראל, ורוצה להרע לאדם [וכן אמרו שבת קה] 'איזהו אל זר שבגופו של אדם זה יצר הרע' והוא מאנס את האדם בפיתוייו המרים לעבור את פי ה' חלילה.

העצה היא: 'דינא היא דמפצי ליה', 'דינא' אותיות שם אדנות, להתחנך אל ה' שיעלנו מידינו, וכמו שפי' שם הרשב"ם: 'דמפצי ליה' - כמו הפוצה את דוד עבדו מחבר רעה, ונצליח להתגבר על פיתויי היצר הרע המתנכר אלינו כנגד רצון אבינו שבשמים.

לכך אמר להם משה רבינו: 'לא תיראום כי ה' אלוהיכם הוא הנלחם לכם'. אל ירא לב האדם למול היצר הרע וחלולותיו, כי ה' הוא הנלחם עימנו, 'כי הוא ידע יצרנו זכור כי עפר אנחנו', ועלינו להפיל תחינתנו לפניו.

לכך העצה: 'לימצי נפשיה באדר דבריא מזליה'. 'אדר' רמז להקב"ה, שנאמר (תהלים טו, ד): 'אדיר במרום ה''. להרבות בתפילה שהרי במזלא תליא מילתא, בכח התפילה יתרומם ויבריא מזלו של ישראל, שכן 'קרוב ה' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת', ובוודאי יקבל תפילתו ויצילנו.

זו תפילתנו בעידן 'רעוא דרעוין': 'גם כי אלך בגיא צלמוות לא אירע רע כי אתה עמדי' (תהלים טו, ד). גם אם האדם נמצא תחת מכשב היצר, אל לו לירא מאותו

פרק אחד

משיעורי פרקי-אבות

הַסֵּתֶפֶל בְּשִׁלְשָׁה דְּבָרִים וְאִי אֶתָּה בָּא לְיָדִי
עֲבִירָה ... וְלִפְנֵי מִי אֶתָּה עֹתִיד לִיתֵן דִּין
וְחֶשְׁבֹּן לִפְנֵי מֶלֶךְ הַמַּלְכִּים הַקְּדוֹשׁ
בְּרוּךְ הוּא (ג, א)

הִירָא אֶת דְּבַר ה'

הגאון רבי יוסף דב מברסק זצ"ל, בעל ה'בית הלוי', היה מופלג ביותר ביראה. מלבד מה שנתפרסם בעולם בגין גדולתו בתורה, נודע ביראת ה' וכמדקדק במצוות באופן מופלג. אמר עליו הגאון רבי מנחם מנדל אפשטיין זצ"ל, הרב דסלוצק: אילו הייתי אני בפמליא של מעלה - לא הייתי נותן שכר לרבה של בריסק על המצוות שקיים או על העבירות שנשמר מהן. הוא פשוט עושה כן בהכרח, מתוך פחדו הגדול מלעבור על רצון ה'. על מה כן מגיע לו שכר, על אותו מורא גדול, על היראת-שמים הגדולה הזו... בזה יש לבאר מה שאמר התנא כאן, אדם תוהה לעצמו, הלא יש בתורה כל כך הרבה מצוות לא תעשה, הן ואבירותיהן, ואיך אפשר מכל נדנדוד חטא. על כך קאמר, אם תתבונן לפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון, אזי לא תבוא לידי עבירה. תהיה מוכרח להתנהג כהוגן. במקום לפחד ממצוות עבירות ומאין-ספור סעיפי איסור, החדר בלבך יראת שמים טהורה, ושוב אי אתה בא כלל לידי עבירה.

יְכוֹל אֶפְלוּ תִקְפָּה עָלָיו מִשְׁנַתוֹ תִּלְמוּד
לוֹמֵר (דברים ה, ט) 'וּפֶן יִסּוּרוּ מִלְּבַבְךָ כָּל יָמִי
חַיִּיד', הָא אֵינוֹ מִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ עַד שְׁיֵשֵׁב
וְיִסְרִים מִלְּבֹ (ג, ח)

אבידה המתבקשת

ה'שפת אמת' זצ"ל (כאן) ביאר את דברי המשנה, על פי דברי האריז"ל (שער המעלות ואחרון ד' מנחת חיים ועי' פתח הסגנון לפרט 6) [גלב"ע ה' באב של"ב], שכל מה ששכח האדם מתורתו מפני שתקפה עליו משנתו, עתיד הקב"ה להחזיר לו לעולם הבא. וזהו רק בדברים ששכח מפני אונסו, אך מה שישב והסיר מלבו בעצמו, לא ישיבם לו הקב"ה לעתיד לבוא. והוא שאמר התנא שמה שהוא מתחייב בנפשו, היינו רק כאשר יסורו מלבבך כל ימי חייך, שלשון 'כל ימי חייך' רומז לימות המשיח, כמו שדרשו במשנה (ברכות יב) 'כל ימי חייך - להביא לימות המשיח'. והיינו שרק כאשר סרים הדברים מלבו באופן שיסורו 'כל ימי חייך' אפילו לעתיד לבוא, שישב והסירם מלבו, אזי הוא בגדר 'מתחייב בנפשו', ולא כאשר נשתכחו ממנו באונס, שבוז הוא אליו לעתיד לבוא, ואינו מתחייב בנפשו עליהם.

מַעֲשֵׂרוֹת, סִיג לְעֶשֶׂר (ג, יג)

חומש כסגולה לעשירות

בספר 'ברכת אבות' לבעל ה'בן איש חי' זצ"ל פירש, מהו 'מעשרות' בשלשן רבים. אלא שבא לרמוז לשתי עשירות, דהיינו חומש, וכמו שדרשו חז"ל (מסות 2) 'עשר אעשרנו לך' (בראשית כח, דב) דהיינו שני עשורין, חומש. שכשנותן בעין טובה הרבה, זה ודאי יועיל ביותר לעושר.

תְּקוּפוֹת וְנִמְטְרִיאוֹת, פְּרָפְרָאוֹת לְחֻכְמָה

(ג, יח)

גימטריא של גימטריא

כתב החיד"א בספרו 'דבש לפי' (מערבית 140 ס) בשם רבי יהודה החסיד (ספר גימטריאות/אות ד), שענין הגימטריאות נרמז בתורה בלשון הכתוב (דברים לג, טו) 'כי לא דבר רק הוא מכם', שתיבות אלו עולות בגימטריא 'גימטריאות'.

(ליקוטי יהודה, טז), היהודי הקדוש (חסידים מספרים, חג א. ל), הרבי ר' זושא (פרי לדין, טזא יג ושד כמ"ט), ועוד. שפעם היו מהלכים בדרך יחד עם שומעי לקחם, ובתוך כך עברו ליד נכרי אחד שביקש שיושיטו לו כתף להגביה את החציר שיש לו עבור הבהמות. החסידים, שהיו חלושי גוף ובלתי מורגלים בכך, התחמקו באומרם לו: איננו יכולים. נענה לעומתם הנכרי ואמר: ז'די, ז'די, ניע מוֹז'אש? ניע חצאש! [יהודים, יהודים, לא יכולים? לא רוצים!]... שמע מכך הרבי וחזר על כך באוזני החסידים דרך מוסר הנוגע להם בעבודת ה'. כי אין 'לא יכולים' אלא 'לא רוצים'. זהו 'ולא אביתם לעלות', כי אילו רציתם הייתם נאזרים בגבורה ומצליחים.

וְתַעֲנֵנוּ וְתֹאמְרוּ אֵלַי חֲטָאנוּ לָה'
אֲנַחְנוּ נַעֲלָה וְנִלְחַמְנוּ כָּכָל אֲשֶׁר
צָוָנוּ ה' אֱ-לֹהֵינוּ (דברים א, מא)

יום מועד לפורענות

הקשה הגה"ק רבי יעקב קטינא מחוסט נר' יעקב דיין זצ"ל [מחסידי ה'דברי חיים' מצאנו, ובן דורו של המהר"ם שיק אשר היה אב"ד בעירי חוסט] (קדין סעיף), איך זה לפתע פתאום השתנו מן הקצה לקצה, שאתמול היו במדרגה של 'ולא אביתם לעלות' ולפתע התהפכו כל כך לאמר 'הננו ועלינו' (במדבר יד, ט).

ומפרש על פי המסופר על ה'בעל שם טוב' זי"ע (עי' שו"ת 'השפ' ט, ד' שמעתי מהרב דלקטל ששם ועס ד' שז פסע אמת [אשכנזי מקצה טז: דרביטשוק מקצה ס:]), שנסע פעם בדרך עם עגלוננו הידוע והנאמן אלכסיי, ולפתע על אם הדרך, במקום שומם ומבודד סמוך לכפר צ'ורטוריה או סמוך לנמירוב, נתהפך לב הערל בקרבו ואיים על הבעל שם להורגו נפש. ביקש ה'בעל שם טוב' כי יאות נא להמשיך בנסיעה עוד קצת, ושם יעשה ככל העולה על רוחו. הסכים העגלון ונסע עוד כברת דרך, אך בתוך כך פתאום תפס את עצמו והחלו עיניו זולגות דמעות על אשר סבר לעולל, ופנה והתחנן ל'בעל שם טוב' שיכפר לו על שגיונו ואיוולתו, באומרו כי עתה אינו מבין כלל כיצד עלתה במחשבתו כזאת. הרגיעו ה'בעל שם טוב' וגילה את אוזנו על באותו המקום שעברו מקודם היה קליפה קשה של רציחה, כל בעבר נרצחו שם כמה וכמה יהודים [במניינם נטבחו יהודים רבים בפרעות ת"ח-ת"ט על ידי הצורך בוגדן חמלניצקי ימ"ש], ולכן התעוררה גם בו תאוה לכך.

בזה מבאר הגאון מחוסט הכא, שכן הוא גם בעולם וגם בשנה, שיש ימים מועדים לפורענות. והלא אימתי היה בכיים, בתשעה באב (תענית כט), שהוא היום הרע שבשנה, ובו ממונה הס"מ. על כן תכף משעבר היום המיועד לפורענות, מיד חזרו לעצמם והכריזו בפה מלא 'הננו ועלינו', כי זו האמת שבפנימיות ישראל.

וְתַשְׁבוּ וְתִתְּבוּ לִפְנֵי ה' וְלֹא שִׁמְעַ
ה' בְּקִלְכֶּם וְלֹא הֶאֱזִין אֲלֵיכֶם
(דברים א, מה)

כניסול עשיתם מדת רחמיו כאילו אכזרי

תפילה על צער השכינה

דייק זאת רש"י מיתור שם הרחמים, שהרי היה די לומר 'ולא שמע בקולכם', אחר שכבר אמר 'לפני ה''. לאיזה צורך חזר שנית וכתב

וְאָקַח אֶת רֹאשִׁי שְׂכַמִּיכֶם ...
וְאֶתֵּן אוֹתָם רֹאשִׁים עֲלֵיכֶם שְׂרִי
אֲלָפִים וְשְׂרִי מֵאוֹת וְשְׂרִי חֲמִשִּׁים
וְשְׂרִי עֶשְׂרֵת וְשְׂמָרִים לְשְׂכַמִּיכֶם
(דברים א, טו)

מינוי נטול זיקת שוחד

בתחילה אמר להם משה רבינו 'הבו לכם' (ספ ט), ולמעשה הנה הוא אומר כאן 'ואקח'. אלא מכיון ששמעו 'הבו לכם אנשים', מיד כל אחד נתן עיניו למנות את קרובו ומיודעו, שיוכל לשחדו בממון. תיקנם משה ואמר להם 'ואשיכם בראשיכם' (ספ ט). אני אקח ואמנה לפי ראות עיני.

תִּקְרְבוּנוּ אֵלַי וְשִׁמְעֵתִיו (דברים א, יז)

הזכרה בלבד

עובדא הוה (עי' ליקוטי יהודה) ביהודי שנכנס אל ה'אמרי אמת' זצ"ל, ותינה בפניו את צערו. רואה האיש את הרבי יושב ומאזין ואינו מגיב מאומה. המתין הלה שיעור זמן נוסף כדי לקבל את תשובת הרבי, אך המענה בושש מלבוא. אמר לו הרבי: 'תקריבון אלי ושמעתי' כתיב. לעיתים מספיקה השמיעה גרידא, גם בלא מענה.

כיוצא בדבר מסופר על ה'אבני נזר' זצ"ל, שפעם נכנס אצלו אחד להזכיר חולה. עמד והמתין לברכתו של הרבי, ולשוא, כי לא שמע דבר. פתח הלה ואמר, הלא באתי הנה כדי לקיים את מאמרם ז"ל (ב"ב קנא) 'כל שיש לו חולה בתוך ביתו, ילך אצל חכם ויבקש עליו רחמים'. והמתין לראות כיצד יבקש החכם רחמים. אמר לו ה'אבני נזר' בשם חמיו הרבי מקוצק זצ"ל, כי לא כך פירוש הדברים. אלא ששתי סגולות מסרו חז"ל למי שיש לו חולה בתוך ביתו. הסגולה הראשונה היא, שילך אצל חכם, והסגולה השניה היא שיבקש עליו רחמים. אך לא קאי על החכם, כי אצל החכם בהזכרה בעלמא סגי.

וְיִשְׁבוּ אִתָּנוּ דְּבָר (דברים א, כב)

צאיוס לשון סם מדגרים

עם ועם כלשוננו

ומה ענין יש לברר את השפה המדוברת במדינת האויב. מבאר ה'פנים יפות', כי כך ידעו את גבולות הארץ, לפי השפה שישמעו ידעו עד היכן גבולה של ארץ כנען.

וְלֹא אָבִיתֶם לַעֲלֹת (דברים א, כו)

לא יכולים או לא רוצים

הקשה ה'בית ישראל' זצ"ל (עי' ליקוטי יהודה וזית ישראל לבע"ט), ומה חסרון היה בעם, והלא באו המרגלים וסיפרו בפניהם תיאורים קשים על הארץ ויושביה, כשהם מסכמים 'לא נוכל לעלות אל העם כי חזק הוא ממנו' (במדבר יג, לז). ואם כן מה הוכיחם 'ולא אביתם'. ודאי רצו, אלא שנוכחו לשמוע כי אין לאל ידם לעלות.

ותירץ בשם אביו ה'אמרי אמת' זצ"ל על פי המסופר על כמה צדיקים, המגיד מקווצניץ

